

LEONARD GÓRNICKI

Uniwersytet Wrocławski
e-mail: leog@prawo.uni.wroc.pl

Przedsiębiorstwo w projekcie części ogólnej kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej z lat 1928–1932

Wstęp

Komisja Kodyfikacyjna RP, powołana ustawą z dnia 3 czerwca 1919 r. (Dz.P.P.P. Nr 44, poz. 315), aż do chwili przerwania swych obrad na skutek wybuchu II wojny światowej nie podjęła decyzji co do wyodrębnienia części ogólnej kodeksu cywilnego, choć prof. Uniwersytetu Warszawskiego (od 1935 r. profesor honorowy) Ignacy Koschembahr-Łyskowski (1864–1945), członek Komisji Kodyfikacyjnej, w latach 1923–1924 rektor, a następnie prorektor tegoż Uniwersytetu, doktor *honoris causa* Uniwersytetu Wileńskiego (1930 r.), a także uniwersytetu w Nancy (1934 r.), przygotował i ogłosił w oficjalnych wydawnictwach owej Komisji, pomiędzy 1 czerwca 1928 a 16 kwietnia 1932 r., projekt części ogólnej kodeksu cywilnego, częściowo wraz z uzasadnieniem¹. Prace nad tym

¹ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, tom I, zeszyt 3a. Ogólnego zbioru nr 35. *Kodeks cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt. Część pierwsza (art. 1–128)*, opracował prof. I. Łyskowski, Warszawa 1928, s. 30; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3b. Ogólnego zbioru nr 36. *Kodeks cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część pierwsza (art. 1–128)*, opracował prof. I. Łyskowski, Warszawa 1928, s. 171; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, tom I, zeszyt 3c. Ogólnego zbioru nr 50. *Kodeks cywilny R.P. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, Warszawa 1931, s. 10; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, Warszawa 1931, s. 87; *Komisja Kodyfikacyjna. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3e. Ogólnego zbioru nr 66. *Kodeks cywilny R.P. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt. Część trzecia (art. 162–169)*, opracował

i innymi projektami powierzone zostały utworzonej 16 marca 1927 r., na posiedzeniu Komitetu Organizacji Prac Komisji Kodyfikacyjnej, Podsekcji części ogólnej kodeksu cywilnego oraz zobowiązań, której przewodniczył jej Henryk Konic, referentem głównym był wspomniany Ignacy Koschembahr-Łyskowski, koreferentem Ludwik Domański, zaś członkami: Roman Longchamps de Berier, Leon Petrażycki (do maja 1931 r.), Michał Rostworowski, Stanisław Wróblewski, Jerzy Trammer. W rzeczywistości, w interesującym nas okresie, projekty przygotowywało jednak węższe grono, a mianowicie Podkomisja części ogólnej kodeksu cywilnego oraz zobowiązań, w składzie: Henryk Konic, Ludwik Domański, Roman Longchamps de Berier, Ignacy Koschembahr-Łyskowski.

System pracy nad częścią ogólną kodeksu cywilnego, ze względu na wagę zagadnienia, ustaliło na posiedzeniu 4 maja 1928 r. Prezydium szersze Komisji Kodyfikacyjnej². Projekt pozostawał jednak w zawieszeniu, nie wiadomo zresztą na jak długo, gdyż powołana od stycznia 1933 r. w miejsce dotychczasowych gremiów Podkomisja części ogólnej kodeksu cywilnego, której przewodniczył Stanisław Wróblewski, a zastępował go Włodzimierz Dbałowski, funkcję referenta pełnił zaś nadal Ignacy Koschembahr-Łyskowski, a członkami byli: Roman Longchamps de Berier, Karol Lutostański i Fryderyk Zoll jr, przeprowadziła na posiedzeniu 13 września 1933 r. tylko ogólną dyskusję nad tym projektem, określając też plan dalszych prac. Uznano jednak, że do czasu ukończenia poszczególnych części kodeksu cywilnego ustalenia tejże Podkomisji mogą mieć tylko charakter przygotowawczy.

Sama idea części ogólnej kodeksu cywilnego wywoływała wtedy w doktrynie, w tym w gronie członków Komisji Kodyfikacyjnej, liczne wątpliwości i zastrzeżenia³. W ostatnim sprawozdaniu z działalności Komisji Kodyfikacyjnej,

prof. I. Łyskowski, Warszawa 1932, s. 7. Projekt został przetłumaczony na język niemiecki i francuski: *Zivilgesetzbuch der Republik Polen. Entwurf und Begründung, verfasst von Dr I. Koschembahr-Łyskowski*, „Zeitschrift für polnisches Recht und Wirtschaftswesen”, vol. I, no. 2, Anlage, Warszawa 1928; *Code civil de la R.P. Livre premier. Dispositions générales. Projet. Première partie (art. 1-128). Elaboré par I. de Koschembahr-Łyskowski*, „Revue Polonaise de Législation civile et criminelle”. Vol. I, fasc. 1, annexe 1, Warszawa 1928; *Code civil de la R.P. Livre premier. Disposition générales. Projet. Troisième partie (art. 162-169). Elaboré par I. de Koschembahr-Łyskowski*, „Revue Polonaise de Législation civile et criminelle”. Section civile. Vol. IV, Annexe 1, Warszawa 1931. Autor projektu analizował także jego założenia doktrynalne w języku francuskim: I. de Koschembahr-Łyskowski, *La codification du droit civil en Pologne et les transformations modernes du droit civil*, *Revue d'histoire du droit*, Haarlem 1925, VI, 1–2; *idem*, *Quelques dispositions générales d'un projet de Code civil polonais I*, „Extrait de la Revue Trimestrielle de droit civil”, 1928, no. 3; *idem*, *La base objective de l'ordre juridique et de la jurisprudence*, „Revue Trimestrielle de droit civil” 1928; *idem*, *Les dispositions de la loi et le droit. En droit civil. Etude de droit comparé*, Varsovie 1933.

² *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Dział ogólny*, t. I, z. 11, Warszawa 1929, s. 334.

³ L. Górnicki, *Kodyfikacja prawa prywatnego*, [w:] *System Prawa Prywatnego. Tom I Prawo cywilne — część ogólna*, wyd. 2, red. M. Safjan, C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 126–127.

opublikowanym w 1937 r., ówczesny prezydent tej Komisji Bolesław Norbert Pohorecki, sędzia Sądu Najwyższego, znamienne stwierdzał: „Godzi się zaznaczyć, że nie jest jeszcze przesądzone, czy przyszły kodeks cywilny zawierać będzie część ogólną; możliwe, iż będzie to tylko tytuł wstępny, przy czym materie, które mogłyby się znaleźć w części ogólnej, wejdą do innych działów kodeksu”⁴. Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej w 1939 r. Podkomisja części ogólnej kodeksu cywilnego była czasowo nieczynna⁵. Poprzestano więc tylko na ogólnej dyskusji nad przedmiotowym projektem i nie stał się on nawet przedmiotem obrad szczegółowych Komisji Kodyfikacyjnej.

Sytuację dodatkowo jeszcze komplikował fakt, że kodeks zobowiązań z 1933 r. (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. — Kodeks zobowiązań; Dz.U.R.P. Nr 82, poz. 598, ze zm.) regulował również pewne zagadnienia z zakresu części ogólnej kodeksu cywilnego, dotyczące oświadczenia woli i warunku, niezbędne dla funkcjonowania prawa zobowiązań, które po opracowaniu całego kodeksu miały zostać przesunięte do przepisów ogólnych lub przepisów wstępnych⁶. Chociaż Łyskowski nie obejmował ich swoim projektem, to jednak niewątpliwie różne postanowienia obu tych rozwiązań należałoby uzgodnić, zwłaszcza że część trzecia, dział IV, dotyczyła stosunków prawnych.

W zakresie dotyczącym regulacji prawnej przedsiębiorstwa cywilnego inna jeszcze trudność wynikała z faktu, że kompleksowe prace nad uregulowaniem kwestii przedsiębiorstw cywilnego i handlowego prowadził już od 1926 r. wskazany wyżej Fryderyk Zoll. Odpowiedni projekt, w którym zaproponował uregulowanie prawa na przedsiębiorstwie wraz ze zwalczaniem nieuczciwej konkurencji w jednym akcie prawnym, Zoll przygotował na pilne życzenie rządu, wyrażone na początku 1926 r., a już w połowie marca przesłał prezesowi Sekcji Prawa Handlowego Komisji Kodyfikacyjnej, prof. Aleksandrowi Dolińskiemu, gotowy projekt zatytułowany „Ustawa o prawach na przedsiębiorstwach i o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji”, składający się z 43 artykułów, wraz z motywami⁷. W połowie kwietnia

⁴ *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, z. 17, Warszawa 1937, s. 27 (w przypisie).

⁵ Podaję za: R. Longchamps de Berier, *Ś.p. Stanisław Wróblewski*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1939, s. 103; por. też: *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, z. 16, Warszawa 1934, s. 10; *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, z. 17, s. 20; *Komisja Kodyfikacyjna. Dział ogólny*, t. I, z. 15, Warszawa 1932, s. 17–18; *Z działalności Komisji Kodyfikacyjnej*, „Przegląd Notarialny” 1937, nr 11, s. 253.

⁶ W tytule II o powstaniu zobowiązań dział I dotyczył oświadczenia woli, w tym: w rozdziale I — oświadczenia woli w ogólności (art. 29–30), w rozdziale II — wad oświadczenia woli (art. 31–45) i w rozdziale III — warunku (art. 46–49). Ponadto, należy przypomnieć, że następne rozdziały dotyczyły ogólnych zagadnień dotyczących umów.

⁷ F. Zoll, *Projekt ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji a sprawa kredytu realnego dla przedsiębiorców*, Poznań 1927; *idem*, *Przedsiębiorstwo – przedmiotem własności*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1925, s. 425–436; *idem*, *Prawa na dobrach niematerialnych*, [w:] Z. Cybichowski, *Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, administracyjnego i międzynarodowego)*, t. II, Warszawa b.r.w., s. 691 i n.; F. Zoll, *Własność literacka, artystyczna i przemysłowa*

odbyły się nad nim obrady tejże Sekcji Prawa Handlowego we Lwowie. Ze względu na to, że Sekcja musiała zakończyć swe prace w przeciągu jednego tygodnia, nie uchwaliła projektu jako całości, pozostawiając jego część o prawie na przedsiębiorstwie do późniejszej szczegółowej dyskusji. Uchwalono tylko i przedłożono Prezydium Komisji Kodyfikacyjnej część drugą projektu, dotyczącą ochrony praw przedsiębiorcy, która ostatecznie została uchwalona przez parlament jako ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U.R.P. Nr 96, poz. 559; j.t. Dz.U.R.P. z 1930 r., Nr 56, poz. 467). Do dyskusji nad pierwszą częścią, jako pewną całością, Sekcja Prawa Handlowego już jednak nie powróciła⁸. Zoll w swej pracy kodyfikacyjnej mimo to nadal realizował ideę syntezy „praw do rzeczowych podobnych” i wykorzystał pierwszą nieuchwaloną część projektu przy opracowaniu projektu prawa rzeczowego z lat 1937 i 1939⁹.

Referent Łyskowski nawiązywał co prawda do poglądów i ustaleń naukowych Zolla, ale tylko w pewnym ograniczonym zakresie. Jego projekt również oparty był jednak na szerokim pojęciu rzeczy i przedmiotu praw rzeczowych. Warto poddać go pod tym kątem bliższej analizie, biorąc za punkt wyjścia podstawowe założenia przygotowywanej części ogólnej kodeksu cywilnego.

Ogólna charakterystyka projektu księgi pierwszej kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej

Księga pierwsza Kodeksu Cywilnego Rzeczypospolitej Polskiej stanowiła obszerny projekt, liczący 169 artykułów. Księga ta, zawierająca przepisy ogólne, a składająca się z czterech działów, miała niejednorodny układ formalny. Dział I dzielił się na oddziały i na artykuły, dział II na oddziały, a niekiedy jeszcze na paragrafy i na artykuły, dział III tylko na artykuły, dział IV na artykuł wstępny, dalej na oddziały i artykuły. Projekt objął cztery działy:

- Dział I. O prawie,
- Dział II. O osobach,

według wykładów JWP Prof. Dra Fryderyka Zolla. Zebrał p. Krajewski i Speizer, Kraków 1924, s. 38 i n.

⁸ Co do historii ustawy patrz: L. Górnicki, *Nieuczciwa konkurencja, w szczególności przez wprowadzające w błąd oznaczenie towarów lub usług, i środki ochrony w prawie polskim*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1997, s. 14 i n.; *idem*, *Z dziejów zwalczania nieuczciwej konkurencji*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, Księga II, Białystok-Katowice 2010, s. 942 i n.; zob. też T. Dolata, *Geneza ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 2 sierpnia 1926 roku*, AUWr No 2620, Prawo CCXC, Wrocław 2004, s. 259–267.

⁹ *Projekt prawa rzeczowego. Uchwalony w pierwszym czytaniu przez Podkomisję prawa rzeczowego Komisji Kodyfikacyjnej*. Komisja Kodyfikacyjna. Podkomisja Prawa Rzeczowego z. 1, Warszawa 1937; *Projekt prawa rzeczowego przygotowany przez Komisję Kodyfikacyjną w 1939 r.*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1993, z. 4, s. 520–567.

- Dział III. O rzeczach,
- Dział IV. O stosunkach prawnych.

Referent przyjął następującą systematykę: Dział I. O prawie. Oddział I. O normach postępowania dla urzeczywistnienia celów prawa (art. 1–5); Oddział II. O prawie zwyczajowym (art. 6–8); Oddział III. O wykładni przepisów prawa (art. 9–16); Oddział IV. O korzystaniu z prawa (art. 17–21). Dział II. O osobach. Oddział I. O osobie fizycznej — § 1. O początku człowieka, o jego zdolności prawnej i o jego zdolności do działania prawnego (art. 22–32), § 2. O miejscu zamieszkania (art. 33–38), § 3. O pokrewieństwie (art. 39–44), § 4. O ochronie osobistości człowieka (art. 45–50), § 5. O nieobecnych i zaginionym, o uznaniu za zaginionego lub zmarłego (art. 51–82), § 6. O końcu człowieka (art. 83–84); Oddział II. O osobie prawnej — § 1. Przepisy ogólne (art. 85–110), § 2. O zbiorowości osób (art. 111–114), § 3. O zakładzie (art. 115–118), § 4. O fundacji (art. 119–127), § 5. O postępowaniu sądowym (art. 128). Dział III. O rzeczach (art. 129–161). Dział IV. O stosunkach prawnych. Oddział I. O powstaniu stosunków prawnych (art. 163–165); Oddział II. O zachowaniu się strony przy powstaniu i podczas trwania stosunku prawnego oraz przy wykonywaniu obowiązków, z niego wynikających (art. 166–167); Oddział III. O zgaśnięciu lub zmianie stosunku prawnego (art. 168–169).

Systematyka ta, pomijając dział I pełniący funkcję tytułu wstępnego, wyodrębniła więc osoby, rzeczy i stosunki prawne, czyli zamysł ostatniego z działów był tu szerszy niż w Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), który normował osoby, rzeczy i czynności prawne.

Jak wspomniano, projekt zawierał uzasadnienie, które liczyło: do działu I i II, wraz ze skorowidzem rzeczowym 169 stron, zaś do działu III, wraz ze skorowidzem rzeczowym — 86 stron. Referent nie uzasadniał natomiast działu IV, uważając, niesłusznie, że kwestie te zostały wyjaśnione wystarczająco w jego pracach teoretycznych, a ewentualnie, że dostatecznie wyraźnie uzasadnia je sam tekst odpowiednich przepisów¹⁰.

Profesor Łyskowski, wybitny erudyta, dał w swym projekcie wiele oryginalnych rozwiązań, zawarł jednak wiele zbędnych lub sformułowanych błędnie, czy w sposób nadzwyczaj zawily, artykułów¹¹.

Jednolite ujęcia kodeksu, oparte na odrzuceniu idei praw podmiotowych, byłyby trudne do pogodzenia z większością projektów Komisji Kodyfikacyjnej, uznającej koncepcję praw podmiotowych za fundament swych prac. Podstawowe założenie projektu sprowadzało się do odrzucenia koncepcji praw podmiotowych, czego większość członków Komisji Kodyfikacyjnej nie mogłaby zaakceptować.

¹⁰ Komisja Kodyfikacyjna. Podsekcja III prawa cywilnego, t. I, z. 3e. Ogólnego zbioru nr 66. Kodeks cywilny R.P. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt. Część trzecia (art. 162–169), s. 3.

¹¹ Podstawowe założenia projektu charakteryzują szerzej w: L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000, s. 177–192.

Referent nie chciał widzieć w prawie prywatnym systemu praw podmiotowych, lecz ogół przepisów, normujących postępowanie ludzi. Artykuł 1 projektu brzmiał: „Z przepisów prawa wywodzą się normy postępowania, obowiązujące dla ludzi, aby urzeczywistnione zostały cele społeczne i gospodarcze, przez prawo określone”. Takie sformułowanie wskazuje na niewątpliwe związki z poglądami twórcy solidaryzmu w doktrynie prawa prof. Léona Duguita. Sam Łyskowski uznawał za trafne w dziełach wybitnego francuskiego jurysty właśnie zwalczanie teorii, jakoby prawo przedstawiało system praw podmiotowych. Duguit głosił, że jednostki, jako istoty społeczne, mają przede wszystkim obowiązek być posłuszne normom społecznym (*d'obéir à la règle sociale*), oraz że z przepisów prawa wynikają dla jednostki normy postępowania (*régles de conduite*)¹². Ale źródeł inspiracji polski kodyfikator upatrywał nie tyle w koncepcjach Duguita, co w klasycznym prawie rzymskim, które przeciwstawił późniejszemu prawu bizantyjskiemu, za Justyniana¹³. W 1935 r. Łyskowski przedstawił nową redakcję art. 1: „Z przepisów ustawy wywodzą się normy postępowania, obowiązujące dla ludzi, aby urzeczywistnione zostały cele społeczne i gospodarcze, ustalone przez całokształt ustawodawstwa obecnego”¹⁴. W przedstawionym ujęciu, prawa swe jednostka wywodzić miała nie z przepisów prawa przedmiotowego, lecz z aktu prawnego. Innymi słowy, skutki prawne stanowiły wynik postępowania ludzi, które normowane było przez przepisy prawa. Łyskowski wyrażał to w sposób bardzo charakterystyczny: „Stosunki życiowe nie zostają zatem kształtowane i bezpośrednio normowane przez przepisy prawa, lecz samo życie kształtuje i normuje bezpośrednio te stosunki. Przepisy prawa, ustalając dla ludzi normy postępowania, mogą i powinny postępowanie ludzi tak unormować, aby skutkiem określonego postępowania stosunki życiowe ukształtowały się w taki sposób, że przedstawiać będą w najbardziej możliwych rozmiarach urzeczywistnienie sprawiedliwości społecznej i gospodarczej”¹⁵. W konsekwencji poszukiwał on przedmiotowej (obiektywnej) podstawy

¹² I. Łyskowski, *Kilka uwag o zadaniach naszego prawnictwa w dziedzinie prawa cywilnego, z powodu dwóch najnowszych dzieł*, Warszawa 1927, s. 23–24.

¹³ I. de Koschembahr-Łyskowski, *Les dispositions de la loi et le droit...*, s. 14; *idem* w języku polskim: *Przepisy ustawy a prawo w prawie cywilnym. Studium z dziedziny prawa porównawczego*, „Rocznik Prawniczy Wileński” 1935, r. VII, s. 10.

¹⁴ I. Koschembahr-Łyskowski, *Przepisy ustawy a prawo w prawie cywilnym...*, s. 56; *idem*, *Kilka uwag...*, s. 14 (w przypisie); *idem*, *W sprawie kodyfikacji naszego prawa cywilnego*, Warszawa 1925, s. 19 i n., s. 29 i n.

¹⁵ I. Łyskowski, *Kilka uwag...*, s. 26–27; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3b. Ogólnego zbioru nr 36. *Kodeks cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część pierwsza (art. 1–128)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 7. W jednej ze starszych swoich prac, dotyczących pojęcia prawa, w której Łyskowski zwalczał zwłaszcza „system egoizmu” Rudolfa von Iheringa, pisał on: „Według podanej definicji prawo leży w samych stosunkach społecznych i gospodarczych, jest tych stosunków »etyczną równowagą«. W stosunkach społecznych zaś działa przede wszystkim swoboda jednostki, jej wola; a zatem podmiotowa podstawa ustroju prawnego dostatecznie jest zabezpieczona. Znajduje zaś podmiotowa podstawa ustroju prawnego należytą i konieczną korektywę, aby swoboda jednostki, w stosunkach

dla całego prawa, dla kodyfikacji i dla wymiaru sprawiedliwości. Prawo prywatne i wymiar sprawiedliwości musiały bowiem obiektywnie urzeczywistnić sprawiedliwości społeczną i gospodarczą. Punkt wyjścia stanowił tu obiektywny cel społeczny i gospodarczy stosunku prawnego, który zawiązały pomiędzy sobą strony i który przewidywały przepisy prawa. W tym ujęciu sędzia nie urzeczywistniał woli stron, ale na przedmiotowej podstawie dokonywał oceny okoliczności, w jakich strony znajdowały się w chwili zawiązania stosunku prawnego, tj. badał ów obiektywny cel społeczny i gospodarczy — chodziło oczywiście o cel dozwolony — oraz wynikające stąd skutki prawne dla stron. Oparte na takich założeniach orzecznictwo miało dostarczać cennych materiałów niezbędnych do ustalenia ogólnych zasad prawa lub nawet zasad prawa naturalnego¹⁶.

Z idei prawa, której Łyskowski odmawiał zresztą metafizycznego charakteru i uważał, że jest ona tworem „rozumu powszechnego”, miały wypływać trzy imperatywy: 1) ochrona przeciw niesprawiedliwości: krzywda, szkoda (w systemie angielskim — *tort*), 2) ochrona dobra wspólnego i 3) ochrona osobistości człowieka¹⁷. To były podstawowe założenia doktrynalne jego projektu.

Dzieło kodyfikacyjne Łyskowskiego nie spotkało się z szerszym odzewem w środowisku polskich prawników. Ci, którzy wspominali o projekcie, nie byli mu zbyt przychylni, albo nawet podawali go gwałtownej krytyce. Stefan Grzybowski, znakomity cywilista, słusznie zauważył, że projekt księgi I kodeksu cywilnego był zdecydowanie zbyt szczegółowy, a ponadto skomplikowane i zbyt liczne definicje mogły budzić obawy, co do ich praktycznej przydatności¹⁸. Ostrą krytykę projektu przeprowadzili adwokaci Czesław Poznański i Jan Przeworski, którzy — poza polemiką z konkretnymi rozwiązaniami przyjętymi przez referenta — zarzucali Łyskowskiemu „profesorską dążność do ustanowienia norm idealnych”, niedostateczne rozróżnianie prawa stanowionego od teorii prawa i czynienie z projektu podręcznika dla studentów, niewłaściwe redagowanie przepisów i rażące usterki językowe, zbytnią rozwlekłość ujęć i niepraktyczność definicji¹⁹. Jeszcze surowiej ocenili uczonego i kodyfikatora redaktorzy cenionego „Głosu

społecznych i gospodarczych działająca, nie wyzyskiwała zbytnio swych zasobów i swej siły na szkodę swego otoczenia i całości, ponieważ swoboda jednostki jest krępowana przez to, że wymaga się »etycznej« równowagi”; I. Koschembahr-Łyskowski, *Pojęcie prawa*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu 250-tej rocznicy założenia Uniwersytetu Lwowskiego przez króla Jana Kazimierza r. 1661*, t. 1, Lwów 1912, s. 61–62.

¹⁶ I. Łyskowski, *Kodeks cywilny...*, t. II, s. 7; *idem*, *Kilka uwag...*, s. 12–16; *idem*, *Les dispositions de la loi et le droit...*, s. 60 i n.

¹⁷ I. de Koschembahr-Łyskowski, *Les dispositions de la loi et le droit...*, s. 20–21 i n., s. 68 oraz s. 17; *idem*, *Przepisy ustawy a prawo w prawie cywilnym...*, s. 17 i n., s. 65 oraz s. 13–14. W tej polskiej wersji opracowania pierwszy nakaz idei prawa określony został jako ochrona przeciw krzywdzie (s. 17; patrz jednak s. 18 *in principio*).

¹⁸ St. Grzybowski, *Przed polskim kodeksem cywilnym (Ostatnie publikacje Komisji kodyfikacyjnej)*, „Przegląd Notarialny” 1928, nr 3, s. 287.

¹⁹ Cz. Poznański i J. Przeworski, *O projekcie przepisów ogólnych kodeksu cywilnego*, „Głos Prawa” 1928, nr 9–12, s. 378–379 i n.

Prawa”, stwierdzając, że projekt wykazuje „doktrynerskie dziwolągi”, „zasnuwa się” w „nieuchwytnie mirażu doktrynerstwa” przez archaicznie „wystylizowane artykuły”, wykazuje przy tym w całej pełni „nicość panującego w naszych sferach rządowych przesądu, jakoby kunszt ustawodawczy dany był każdemu pedagogowi czy badaczowi prawa”. „Projekt prof. Łyskowskiego — dodawali jeszcze ci redaktorzy nie bez ironii — jest podobno owocem wieloletnich studiów i kosztownych zagranicznych podróży naukowych, opędzanych ze szkatuły państwowej. Owoc tych podróży, kosztów i studiów jest całkiem niedojrzały i do tego stopnia przeżarty przez gąsienicę doktryny, iż prawie nie do uratowania”²⁰.

Bardziej przychylnie odnieśli się do projektu dwaj renomowani zagraniczni uczeni: francuski prawnik Étienne Louis Josserand i austriacki — Ernst Swoboda, choć tylko na marginesie podejmowanych przez siebie ogólniejszych zagadnień. Louis Josserand (1868–1941), honorowy dziekan Wydziału Prawa w Lyonie (1913–1935), radca Trybunału Kasacyjnego Francuskiego (*Cour de cassation française*) w 1938 r., prezydent Towarzystwa Prawodawstwa Porównawczego (*Société de législation comparée*) w 1938 r., przywoływał projekt polski w związku z kodeksem cywilnym sowieckim, który w art. 1 ust. 1 głosił: „Prawa prywatne doznają ochrony ustawy za wyjątkiem tych przypadków, gdy są one wykonywane sprzecznie z ich przeznaczeniem są wbrew swemu społeczno-gospodarczemu”²¹. Był on zdania, że kodeks ten urzeczywistnił jego własne poglądy na charakter praw podmiotowych i ich wykonywanie. Wspomniany przepis, zamieszczony w art. 1, Josserand uznał za ograniczenie w wykonywaniu prawa, oparte na kryteriach funkcjonalnych, przyjętych przez nowsze kodeksy, w przeciwieństwie do modelu opartego na kryterium intencjonalnym. W tym to kontekście stanowisko zajęte przez kodeks sowiecki wydało mu się zbliżone do poglądów, które wyraził Łyskowski. W przekonaniu Josseranda polski uczone sformułował w projekcie zasadę nieważności zobowiązań sprzecznych z celem społeczno-gospodarczym, określonym przez prawo²². Ernst Swoboda (1879–1950), w interesującym nas okresie profesor nadzwyczajny prawa cywilnego i sędzia w Sądzie Apelacyjnym w Grazu, później związany z uniwersytetem w Pradze (od 1933 r.) i uniwersytetem w Wiedniu (od 1939 r.), w nader cennej rozprawie *Das Privatrecht der Zukunft*, opartej na założeniach szkoły neokantowskiej w nauce prawa, widział przyszłość prawa prywatnego w nastawieniu dynamicznym, przeciwstawnym rzymskiej statyce prawniczej. Niezbędna korekta wartościowej przecież spuścizny po prawie rzymskim miała usunąć rozdźwięk pomiędzy szybko zmieniającym się życiem gospodarczym i społecznym a prawem. Podstawowe pojęcia znane prawu

²⁰ Zob. przypisy Redakcji w: Cz. Poznański, J. Przeworski, *O projekcie przepisów ogólnych kodeksu cywilnego*, s. 377–379.

²¹ Cyt. według: *Kodeks cywilny R.S.F.S.R. wraz z kodeksem ustaw o małżeństwie, rodzinie i opiece*, przełożył i wstępem poprzedził dr Stanisław Tylbor, Warszawa 1930, s. 19; por. K. Przybyłowski, *Kodeks cywilny Rosji sowieckiej z 11 listopada 1922*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1925, s. 9.

²² L. Josserand, *De l'esprit des droits et de leur relativité*, wyd. II, Paris 1939, s. 287–294 (zob. też wcześniejsze wydanie tej pracy).

prywatnemu należało więc przetworzyć z punktu widzenia dynamicznego, korzystając z „regulujących podstaw” (*regulative Prinzipien*), wywiedzionych z filozofii Kanta. Powyższe wyjaśnienie już chyba wystarczająco wskazuje na powody, jakie skłoniły prof. Swobodę do sięgnięcia po polski projekt. Także i on powołał się na art. 1, kładący nacisk na cel społeczny i gospodarczy stosunku prawnego. W innym miejscu Swoboda sięgnął jeszcze do art. 86, który dotyczył osoby prawnej, przy czym wyeksponował ten wątek, że na równi z osobą fizyczną jest ona podmiotem praw i obowiązków. Wreszcie zaś wskazał on na art. 9 o wykładni prawa, opierający jej reguły na odwołaniu się do stosunków współczesnych i całokształtu przepisów prawa. Wyrażoną tu myśl prof. Swoboda chciał powiązać ze swoją własną koncepcją. Z całokształtu rozważań wynikało, że autor aprobeuje i pochwała przywoływane rozwiązania polskiego projektu²³.

Miejsce przepisów o przedsiębiorstwie w projekcie części ogólnej kodeksu cywilnego

Przedsiębiorstwo zostało umieszczone w przepisach części ogólnej dotyczących rzeczy. Dział III o rzeczach stanowił obszerną, liczącą trzydzieści trzy artykuły część kodeksu. W analizowanym tu kontekście istotne jest to, że opierał się on na szerokim pojęciu rzeczy: „Rzeczą jest wszystko, co może być przedmiotem stosunku prawnego” (art. 129). To ujęcie, inne niż przyjęte w *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (ABGB) (§ 285), korespondowało z szerokim rozumieniem własności.

Jest z tym również powiązane pojęcie majątku: „Ogół stosunków prawnych o wartości pieniężnej, w których znajduje się osoba, stanowi jej majątek, jako jej własność.

Majątek, pozostający po potrąceniu długów, jest majątkiem czystym osoby.

Majątek lub jego część, z wyjątkiem spadku jeszcze nieotwartego, może być przedmiotem stosunku prawnego. To wszakże nie ubliża przepisom szczególnym, wskutek dokonanego obrotu majątkiem, obowiązującym względem poszczególnych rodzajów rzeczy, wchodzących w skład majątku” (art. 148).

Z tej zagmatwanej definicji, jak wskazują wyjaśnienia referenta, wyłączał on zakres stosunków rodzinnych, natomiast obejmował nią dobra niematerialne, w tym przedsiębiorstwo, przedstawiające również wartość pieniężną, dotknięty w swych dobrach niematerialnych mógł bowiem domagać się odszkodowania, a ewentualnie zadośćuczynienia²⁴. Na nabywcę „majątku” miały przechodzić

²³ E. Swoboda, *Das Privatrecht der Zukunft*, Berlin-Grünwald 1932, zwłaszcza s. 27, 43, 57–58.

²⁴ Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129-161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 45–46.

wszystkie wierzytelności, wchodzące w skład majątku, i nie było konieczne dokonywanie odrębnego przelewu poszczególnych wierzytelności. Dotyczyło to odpowiednio i długów²⁵.

W orzecznictwie francuskim referent dostrzegł tendencję do traktowania ogółu stosunków o wartości pieniężnej, w których znajduje się osoba, jako majątku mogącego być przedmiotem własności, uważanego przez doktrynę za *universitas iuris*²⁶. Przekonywał on, że takie rozumienie majątku da się też wywnioskować z szerokiego pojęcia własności w ABGB (§ 353), pod które podciągano zarówno rzeczy zmysłowe, jak i niezmysłowe. Łyskowski przychylił się w tym zakresie do poglądu Ernsta Swobody, że ze wskazanego paragrafu austriackiego kodeksu można wywnioskować pojęcie „majątku” w znaczeniu ogółu stosunków prawnych o wartości pieniężnej, w których znajduje się osoba²⁷. Sam także przyjął w projekcie szerokie pojęcie własności²⁸, jako konsekwencję szerokiego ujęcia rzeczy (art. 148, 151, 154, 158, 159, 160 projektu). Za prof. Leonem Pinińskim pojmował on własność jako „prawną możliwość wyłącznego gospodarczego korzystania z rzeczy, o ile ta możliwość nie jest ograniczona przez prawo innej osoby lub przez przepisy ustawy”²⁹. Przypomniał przy tym, że ABGB mówi nawet

²⁵ Referent w uzasadnieniu stwierdzał: „Jako skutki prawne dokonanego obrotu względem wierzytelności, wchodzących w skład »majątku« obowiązywać będą wszystkie przepisy, jakie zastosowanie mają do wierzytelności przejętej przez drugą osobę, a zatem 1) zbywca »majątku« obowiązany jest udzielić nabywcy wszelkich wyjaśnień co do wierzytelności, wchodzących w skład »majątku«, 2) dłużnik może ze skutkiem prawnym uiścić dług poprzedniemu wierzycielowi dopóki o przelewie wierzytelności nie został zawiadomiony, 3) dłużnikowi służą przeciw nabywcy wszystkie zarzuty, jakie miał przeciw zbywcy”; bliżej zob. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R. P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129-161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 50–51.

²⁶ Referent nieco szerzej wywodził, że orzecznictwo francuskie uważa za „dobrą” (*biens*) wszystkie rzeczy mogące stanowić przedmiot własności, a więc wszystkie rzeczy, które nie są wyłączone z obiegu. W konsekwencji ogółu stosunków o wartości pieniężnej, w których znajdowała się osoba, także uważano tu za „majątek” (*patrimoine*), który mógł być przedmiotem „własności”. W nauce francuskiej „majątek” traktowano jako „zbiorowość prawną” (*universitas iuris; universalité juridique*); *ibidem*, s. 45.

²⁷ E. Swoboda, *Die Neugestaltung der Grundbegriffe unseres bürgerlichen Rechts*, Wien 1929, s. 71 i n. oraz 110 i n.; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego, tom I, zeszyt 3d. Ogólnego zbioru nr 51. Kodeks Cywilny R. P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 45–46.

²⁸ Warto wskazać, że Łyskowski nie posługiwał się pojęciem „prawo własności”, ale terminem „własność”: „Skoro [...] mówimy, że prawo cywilne nie przedstawia »systemu praw podmiotowych«, lecz daje »normy postępowania«, nie należy mówić o »prawie« własności, o »prawie« zastawu itd., lecz po prostu o własności, o zastawie itd. Prawnicy rzymscy nie mówią o »*ius*« *dominii* lub *proprietatis*, o »*ius*« *pignoris* itd., lecz po prostu o *dominium*, *proprietas*, *pignus* itd.”; I. Łyskowski, *Kilka uwag...*, s. 25.

²⁹ L. Piniński, *Pojęcie i granice prawa własności*, Lwów 1900, s. 58; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks*

o właścicielu wierzytelności (§ 1424)³⁰ i właścicielu handlu lub przedsiębiorstwa (§ 1030)³¹. Szerokie spojrzenie na własność nie było więc czymś wyjątkowym. Referent mógł powołać się na prace znanych europejskich uczonych, jak Hansa Oppikofera, Ernsta Swobody, Hansa Fehra, a z przedstawicieli polskiej doktryny — na Fryderyka Zolla jr. i Alfreda Krausa³².

W najnowszym wówczas ustawodawstwie polskim taki trend wyrażało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 lutego 1928 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli (Dz.U.R.P. 1928, Nr 23, poz. 202), posługujące się pojęciem zgody „właścicieli uprawnień górniczych” (art. 72). Z kolei rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz.U.R.P. 1928, nr 39, poz. 384) traktowało o „właścicielu patentu” (art. 7, 9, 11, 12, 13, 16–24, 54, 55, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 68, 75, 79, 81, 146) czy o „własności patentu” i „współwłasności patentu” (art. 19, 24, 72), a te własnościowe kategorie znalazły również odniesienie do wzorów użytkowych i zdobniczych (art. 94, 97, 98, 99, 103, 105, 109, 110, 133, 140, 141, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 158, 161, 165, 166, 167) oraz znaków towarowych (art. 179, 180, 183, 184, 185–187, 201, 211, 220, 225, 226, 227). W ustawie z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (prawo prywatne międzynarodowe), ogłoszonej w Dzienniku Ustaw z dnia 13 października 1926 r. (Dz.U.R.P. Nr 101, poz. 580, art. 6) i w ustawie z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych (prawo prywatne międzydzielnicowe), ogłoszonej w Dzienniku Ustaw z tej samej daty (Dz.U.R.P. Nr 101, poz. 581, art. 8), których głównym twórcą był wspominany już Fryderyk Zoll, znalazło wyraz szerokie ujęcie przedmiotu praw rzeczowych. Obie te ustawy stanowiły o prawach rzeczowych nie tylko na rzeczach, ale na przedmiotach majątkowych w ogólności³³.

Cywilny R. P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161), opracował prof. I. Łyskowski, s. 48.

³⁰ Por. E. Swoboda, *Die Neugestaltung der Grundbegriffe unseres bürgerlichen Rechts*, s. 115.

³¹ Por. *ibidem*, s. 112.

³² H. Oppikofers, *Das Unternehmensrecht in geschichtlicher, vergleichender und rechtspolitischer Betrachtung*, Tübingen 1927, s. 142 i n.; E. Swoboda, *Die Neugestaltung der Grundbegriffe unseres bürgerlichen Rechts*, s. 69 i n.; H. Fehr, *Der Eigentumsbegriff und das Unternehmen, zugleich eine Anzeige von H. Oppikofers Unternehmensrecht*, „Zeitschrift für Schweizerisches Recht”, neue Folge, 1929, t. 47; F. Zoll, *Przedsiębiorstwo przedmiotem własności*, s. 431 i n.; *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, z objaśnieniami A. Krausa, F. Zolla, Poznań 1929, s. 56 i n. oraz 63; *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 47.

³³ L. Górnicki, *Dobra nie będące rzeczami (inne dobra) w projekcie prawa rzeczowego z 1937 i 1939 r.*, AUWr No 3015. Prawo CCCIII, Wrocław 2007, s. 255.; *idem*, *Prawa rzeczowe*, [w:] *Synteza Prawa Polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubka, Warszawa 2013, s. 314.

Pojęcie, istota, odpowiedzialność i likwidacja przedsiębiorstwa

Pojęcie prawne przedsiębiorstwa nie było wtedy co prawda nowym elementem, gdyż ukształtowało się ono już w długim okresie rozwoju w prawie francuskim, ale jego charakter prawny nadal stanowił przedmiot dyskusji i sporów w światowej literaturze przedmiotu. Chociaż doktryna prawa prywatnego zarzucała już wtedy koncepcję osobowości prawnej przedsiębiorstwa, rozpowszechnioną w Niemczech i we Francji w połowie XIX w., łączącą prawa i obowiązki związane z prowadzeniem interesów nie z przedsiębiorcą, lecz z samym przedsiębiorstwem, jako osobą prawną, a także konstrukcję czynności przedsiębiorcy, ponadto zaś posiłkowo jedynie posługiwała się konstrukcją opartą na ochronie prawa osobistości, to jednak nadal nie można było mówić o jakiejś jednolitości poglądów w tym zakresie³⁴. Najdalej idącą zgodność zapatrywań wykazywały literatura i orzecznictwo francuskie, które przewyciężyły dawniejsze koncepcje przedsiębiorstwa, odmawiające jej charakteru jednej rzeczy³⁵, jednego przedmiotu w stosunku prawnym, a nawet późniejsze, przeważające stanowisko, że przedsiębiorstwo jest jedynie *universitas facti* (*uniwersaliteté du fait*), gdyż nie można go podporządkować żadnej innej kategorii prawnej, nie jest ono ani odrębnym majątkiem (*universitas iuris*)³⁶, ani też nie charakteryzuje się niepodzielnością gospodarczą, znaną kodeksowi cywilnemu³⁷. Stanowisko utożsamiające przedsiębiorstwo z *universitas*, na ogół jednak z *universitas iuris*, zaś rzadziej z *universitas facti*, złożoną z tworzących całość składników niematerialnych i materialnych, przeważało w orzecznictwie³⁸. Zapatrywania te wywodziły się z doktryny cywilistycznej dziewiętnastego stulecia, opartej na indywidualistycznym prawie rzymskim, na *usus modernus pandectarum*, która upatrywała w przedsiębiorstwach jedynie rzeczy zbiorowe, *universitates*, mogące jako całość stanowić przedmiot praw obligacyjnych oraz stosunków prawnych, podobnie jak biblioteka złożona z poszczególnych woluminów, których nie traktowano jednak jako przedmiotów

³⁴ Szerzej w: Z. Arzt, *Przedsiębiorstwo*, [w:] *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 1937, s. 1869–1870.

³⁵ Teorię przedsiębiorstwa jako rzeczy czy rzeczy *sui genesis* oraz jej zmodyfikowaną wersję określającą przedsiębiorstwo jako zbiór rzeczy albo rzecz zbiorową (*universitas rerum*) analizuje M. Warciński w: *Problem zróżnicowania definicji „przedsiębiorstwa” w polskim prawie i jego skutki prawne*, Warszawa 2008; www.iws.org.pl/pliki/files/przedesi%C4%99biorstwo%20IWS%20M%20Warci%C5%84ski.pdf, s. 1–3 (dostęp: 29.10.2014 r.).

³⁶ O teorii przedsiębiorstwa jako zbioru praw pisze M. Warciński, *op. cit.* s. 3–4 i n.

³⁷ Pokrewne stanowisko zajęli ci przedstawiciele doktryny niemieckiej, którzy nie czynili rozróżnienia pomiędzy przedsiębiorstwem a jego majątkiem (faktyczny majątek pozbawiony niemal zupełnie doniosłości prawnej); zob. J. Weber, *Zbycie przedsiębiorstwa*, Warszawa 1935, s. 61.

³⁸ Z. Arzt, *op. cit.*, s. 1867. Stanowisko to znajdowało także poparcie w doktrynie; zob. H. Oppkofer, *op. cit.*, s. 111 i n., 130 i n., 137 i n.; E. Swoboda, *Die Neugestaltung der Grundbegriffe unseres bürgerlichen Rechts*, s. 111 i n.

jednolitego prawa³⁹. Francuska myśl prawnicza, pojmująca przedsiębiorstwo jako przedmiot własności, najwcześniej oderwała się od takiej właśnie koncepcji⁴⁰. Stała ona na stanowisku teorii klienteli, przy czym pojawiły się tu dwa pojęcia, które rozumiano niejednolicie: *clientèle* oraz *achalandage*. Wątpliwości interpretacyjnych nie zdołała rozwiać ustawa z 17 marca 1909 r., ze zmianami, dotycząca sprzedaży i zastawu przedsiębiorstw — *Loi du 17 mars 1909 relative à la vente et au nantissement des fonds de commerce*⁴¹, która w art. 1 ust. 2 oraz art. 9 ust. 1 i 3 — obecnie już uchylonych — używała obu tych terminów. W literaturze przedmiotu spotyka się kilka ujęć tej kwestii: jedni przez *clientèle* rozumieli stałych odbiorców, a przez *achalandage* odbiorców przygodnych, inni określenie *clientèle* powiązali z odbiorcami towarów lub usług wolnych zawodów, zaś *achalandage* — przedsiębiorstw, przy czym niekiedy mówiono tutaj w pierwszym wypadku o stosunkach o charakterze osobistym, zaś w drugim o stosunkach o charakterze niezależnym od składu osobowego przedsiębiorstw, jeszcze inni przez *clientèle* rozumieli ogół osób zaopatrujących się w towary lub korzystających z usług przedsiębiorstw i wolnych zawodów, natomiast przez *achalandage* — siłę, a ewentualnie właściwość, dzięki której przedsiębiorstwa oraz wolne zawody mogły pozyskiwać i utrzymywać klientów, wreszcie ostatnia większa grupa komercjalistów francuskich traktowała oba określenia jako synonimy⁴². Ówczesna teoria i praktyka niemiecka oraz austriacka przyjmowały zazwyczaj istnienie prawa podmiotowego przedsiębiorcy i przedmiotu tego prawa, ale zasadnicza rozbieżność podejścia ujawniła się co do określenia jego natury. Nadal jednak w Niemczech i w Austrii⁴³, jak również w Polsce, pojawiał się pogląd, widzący w przedsiębiorstwie tylko *universitas rerum distantium* — rzecz zbiorową składającą się z wielu rzeczy, które w swej całości służą temu samemu celowi społeczno-gospodarczemu. Teoria „siły atrakcyjnej”, będącej treścią „prawa na

³⁹ Co do pojęcia prawa podmiotowego na przedsiębiorstwie w doktrynie niemieckiej zob. M. Warciński, *op. cit.* s. 19–22.

⁴⁰ L. Górnicki, *Koncepcja prawa na przedsiębiorstwie Fryderyka Zolla*, [w:] *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, red. A. Lityński, M. Mikołajczyk, T. Adamczyk, A. Drogoń, W. Organiściak, Katowice-Kraków 2009, s. 214; Z. Arzt, *op. cit.*, s. 1866.

⁴¹ *Loi du 17 mars 1909 relative à la vente et au nantissement des fonds de commerce*, dostępna ze zmianami i uchylonym już tekstem na: http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do;jsessionid=4FE0986A678852973B0CAA93052740CC.tpdjo10v_3?cidTexte=LEGI-TEXT000006070989&dateTexte=20080718# (dostęp: 29.10.2014 r.).

⁴² L. Górnicki, *Koncepcja prawa na przedsiębiorstwie...*, s. 214; patrz także, J. Namitkiewicz, *Firma. Studium z zakresu teorii i praktyki prawa handlowego*, Warszawa 1917, s. 28–43; T. Blumenfeld, *Klientela jako przedmiot obrotu i ochrony prawnej*, Warszawa 1932, s. 12 i n. oraz *passim*; S. Rosmarin, *Przedsiębiorstwo jako przedmiot egzekucji*, Warszawa 1937, s. 62–64, 53–54 i *passim*; Z. Arzt, *op. cit.*, s. 1866–1868; J. Weber, *op. cit.*, s. 9–10 i 93–94; M. Warciński, *op. cit.* s. 5–9.

⁴³ O koncepcjach nurtu germańskiego szerzej J. Namitkiewicz, *Firma...*, s. 19–28; M. J. Ehrlich, *Przedsiębiorstwo jako przedmiot umownych stosunków obligacyjnych*, Tarnów 1934, s. 31–40; Z. Arzt, s. 1868–1870.

przedsiębiorstwie”, propagowana przez Fryderyka Zolla jr., choć na ogół akceptowana, to jednak miała w Polsce swoich przeciwników⁴⁴. W każdym razie, w nauce i orzecznictwie europejskim coraz silniej utrwał się pogląd, że przedsiębiorstwo stanowi jedność, niemożliwą do ścisłego podporządkowania znanym dotychczas rodzajom rzeczy, a to rzeczy pojedynczej, rzeczy głównej i przynależności czy też ogółu (*universitas facti*), odznaczającą się wszakże znaczną i doniosłą niepodzielnością ekonomiczną, a swą strukturą zbliżoną do jednostek składających się z rzeczy głównej i przynależności⁴⁵.

Postulat ustawowego unormowania instytucji przedsiębiorstwa w prawie cywilnym pojawił się już w nauce i do tych nurtów nawiązywał referent Łyskowski⁴⁶. Projekt stanowił: „Przedsiębiorstwem jest majątek osoby, lub jego część, służący jej działalności w określonym kierunku gospodarczym” (art. 149) oraz: „Przedsiębiorstwo przedstawia odrębną całość, obejmującą rzeczy zmysłowe i niezmysłowe, zwłaszcza także wierzytelności i długi powstałe z prowadzenia przedsiębiorstwa. Podmiotem przedsiębiorstwa jest jego właściciel (przedsiębiorca); przedsiębiorstwo może jednak jako takie pozywać i być pozwane, skutkiem czego stroną w procesie staje się właściciel względnie właściciele przedsiębiorstwa” (art. 151). Obie te powiązane ze sobą definicje mają swoje oparcie w rozwoju europejskich ustawodawstw i nauki prawa oraz judykatury, sięgają do rozmaitych koncepcji i na swój sposób rozwiązują istniejące wątpliwości. Potraktowanie przedsiębiorstwa jako majątku wyraźnie nawiązuje do odróżnienia przedsiębiorstwa w prawie cywilnym od przedsiębiorstwa w prawie handlowym. Istota przedsiębiorstwa cywilnego nie mogła leżeć wyłącznie w działalności przedsiębiorcy⁴⁷. Przedsiębiorstwo, jak wskazywał referent, nie jest osobą prawną, lecz „zmieniającym się w swym składzie majątkiem służącym działalności osoby”⁴⁸. Miała to być działalność w kierunku gospodarczym, a nie również w kierunku społecznym, co jednak nie wykluczało, że przedsiębiorstwo mogło mieć również cele społeczne⁴⁹. Referent podkreślał, że istotę przedsiębiorstwa w prawie cywilnym określają dwa elementy: majątek oraz działalność przedsiębiorcy, inaczej niż

⁴⁴ Z. Arzt, *op. cit.*, s. 1866–1867 i 1881; L. Górnicki, *Koncepcja prawa na przedsiębiorstwie...*, s. 215–223.

⁴⁵ Bliżej J. Weber, *op. cit.*, s. 60–64, a zwłaszcza s. 63–64.

⁴⁶ H. Oppikofer, *op. cit.*, s. 1 i n.; por. też publikację Hansa Fehra wskazaną wyżej w przypisie 33. W Polsce ideę tę wytrwale realizował Fryderyk Zoll; zob. L. Górnicki, *Koncepcja prawa na przedsiębiorstwie...*, s. 213–223; *idem*, *Prawa na dobrach niematerialnych*, [w:] *Synteza prawa polskiego...*, s. 383 i n.

⁴⁷ H. Oppikofer, *op. cit.*, s. 4.

⁴⁸ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 53; por. też *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, z objaśnieniami A. Krausa i F. Zolla, s. 60.

⁴⁹ W uzasadnieniu projektu jako przykład wskazana została czytelnia ludowa, podstawę przedsiębiorstwa miał bowiem stanowić obrót gospodarczy (kupowanie książek itp.); *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru

w prawie handlowym, gdzie przedsiębiorstwo może istnieć bez majątku i opierać się wyłącznie na działalności przedsiębiorcy⁵⁰.

W rozumieniu „działalności przedsiębiorcy” przedsiębiorstwo występowało w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1928 r. o prawie bankowym (Dz.U.R.P. 1928, Nr 34, poz. 321). Art. 1 zd. 1 prawa bankowego stanowił: „Za przedsiębiorstwa bankowe uważa się przedsiębiorstwa handlowe w rozumieniu prawa handlowego, trudniące się czynnościami bankowymi jako głównym przedmiotem przedsiębiorstwa”. W polskim kodeksie handlowym z 1934 r. (rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. Kodeks Handlowy. Część I; Dz.U.R.P., Nr 57, poz. 502) używano przy tym terminu „przedsiębiorstwo” zarówno w znaczeniu podmiotowym, jak i przedmiotowym. Według pierwszego z tych ujęć, opartych na art. 2 § 1 kodeksu, definiującym pojęcie kupca, przedsiębiorstwem była każda trwała działalność, ujawniona na zewnątrz, a zmierzająca do osiągnięcia zysku, byleby nie polegała na wykonywaniu czynności zabronionych przez prawo karne i nie ograniczała się do wykonywania zawodu, przynoszącego wyłącznie wynagrodzenie za pracę bez zysku handlowego. W drugim znaczeniu, wskazanym w przepisach o zbyciu przedsiębiorstwa (art. 39–53 k.h.), wyraz „przedsiębiorstwo” oznaczał przedmiot prawa⁵¹.

Ustawodawstwo szczególne II RP odwoływało się jednocześnie do pojęcia przedsiębiorstwa cywilnego, które było terminem szerszym, obejmującym także przedsiębiorstwo handlowe, jak to ustawodawca czynił choćby w ustawie wodnej z dnia 19 września 1922 r. (tekst jednolity Dz.U.R.P. z 1928, Nr 62, poz. 574, art. 45 ust. 1, pkt 6 i art. 46 ust. 1, pkt 3), w ustawie z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (Dz.U.R.P. Nr 96, poz. 559; j.t. Dz.U.R.P. z 1930 r., Nr 56, poz. 467, art. 2, art. 9), w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowym (Dz.U.R.P., Nr 53, poz. 468, art. 1, art. 2, art. 8, art. 143), w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz.U.R.P., Nr 39 poz. 384, art. 9 ust. 2, art. 17 ust. 1, art. 22), opartym na uchylonej ustawie z dnia 5 lutego 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych (Dz.U.R.P., Nr 31 poz. 306 i Dz.U.R.P., Nr 61, poz. 537). Niekiedy przepisy wprost wskazywały na oba elementy składowe przedsiębiorstwa, to jest działalność oraz majątek, a za przykład może posłużyć rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o rejestrowym zastawie rolniczym (Dz.U. RP, Nr 38 poz. 360, art. 2 zd. 2). Tak też było w projekcie „ustawy o prawach na przedsiębiorstwach” (art. 1)⁵², a następnie

ru nr 51. *Kodeks Cywilny R. P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 52.

⁵⁰ *Ibidem*, s. 52.

⁵¹ Por. Z. Arzt, *Przedsiębiorstwo*, s. 1875 i tam podana literatura.

⁵² Tekst projektu „ustawy o prawach na przedsiębiorstwach” zamieszczony jest w: F. Zoll, *Projekt ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji...*, s. 129–137.

„ustawy o prawach na przedsiębiorstwach i o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji” (art. 1)⁵³, późniejszej ustawy zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, z czego jednak ostatecznie ustawodawca zrezygnował.

Referent Łyskowski podkreślał w uzasadnieniu projektu, że przedsiębiorstwo „może być przedmiotem stosunku prawnego”⁵⁴. Do czynności prawnych dotyczących przedsiębiorstwa zastosowanie znajdował więc, jak już powyżej wskazywałem, przepis odnoszący się do majątku (art. 148). Takie rozwiązanie było akceptowane przez niektórych przedstawicieli ówczesnej doktryny⁵⁵. W celu wzmocnienia swojej argumentacji Łyskowski powołał się także na tendencje występujące w ustawodawstwie polskim, a zwłaszcza na ustawę z dnia 7 marca 1927 r. o prawie przemysłowym, zgodnie z którą dzierżawca przedsiębiorstwa przemysłowego był co do praw i obowiązków „uważany za przemysłowca samodzielny” (art. 38 ust. 4). Ustawa ta stanowiła poza tym, że „przedsiębiorstwo może przejść do spadkobierców” (art. 40).

Przedsiębiorstwo referent konstruował (art. 151) jako własność przedsiębiorcy⁵⁶. Nawiązywał on do rozpowszechnionego w orzecznictwie, a wskazanego powyżej poglądu, że przedsiębiorstwo stanowi *universitas iuris*, odrębną całość, obejmującą rzeczy zmysłowe i niezmysłowe⁵⁷, zwłaszcza wierzytelności i długi powstałe na skutek prowadzenia przedsiębiorstwa (art. 151 zd. 1). Katalog rzeczy zmysłowych i niezmysłowych wchodzących jego w skład nie był zamknięty. Do rzeczy niezmysłowych, co warto zaznaczyć, w uzasadnieniu projektu⁵⁸ zaliczono te, które zostały już uznane przez ustawodawstwo polskie:

1) prawo wodne: „Prawo nie może być oddzielone od przedsiębiorstwa, któremu zostało nadane i przechodzi wraz z nim na prawnych następców” (art. 62 ust. 1, zd. 3 ustawy wodnej z dnia 19 września 1922 r.);

⁵³ Zob. *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, z objaśnieniami A. Krausa, F. Zolla, s. 1–2.

⁵⁴ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 51.

⁵⁵ Por. H. Oppikofer, *op. cit.*, s. 126 i n., 131 i n., 145 i n.; E. Swoboda, *Die Neugestaltung der Grundbegriffe unseres bürgerlichen Rechts*, s. 112.

⁵⁶ Por. *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3c. Ogólnego zbioru nr 50. *Kodeks cywilny R. P. Księga pierwsza. Przepisy ogólne. Projekt. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 10.

⁵⁷ Analizę poglądów kodyfikacyjnych Łyskowskiego i Zolla pod kątem odejścia od materialistycznego pojęcia rzeczy i nowatorskiego rozwinięcia „krytyki ograniczenia pojęcia rzeczy do materialnych obiektów władztwa prawnego skutecznego *erga omnes*” przeprowadza W. Dajczak, *Rzymska res incorporalis a kształtowanie się pojęć »rzeczy« i »przedmiotu praw rzeczowych« w europejskiej nauce prawa prywatnego*, Poznań 2007, s. 200–211.

⁵⁸ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 53–54.

2) uprawnienia górnicze, z powołaniem się — w uzasadnieniu projektu — na Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 lutego 1928 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli, w którym, jak już wskazywałem, ustawodawca używał terminu „właściciele uprawnień górniczych” (art. 72). Należy podkreślić, że jednolite ustawodawstwo górnicze wprowadzone rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 29 listopada 1930 r. „Prawo górnicze” (Dz.U.R.P. Nr 85, poz. 654) na terytorium całej Polski, z mocą obowiązującą od 1 stycznia 1932 r., za wyjątkiem województwa śląskiego, gdzie weszło ono w życie rok później, nie stosowało tego określenia. Posługiwano się w nim pojęciem własności pola górniczego lub minerału, nie precyzując w jasny sposób, czy przedmiotem własności górniczej jest prawo, czy rzecz⁵⁹;

3) klientela, wchodząca w skład przedsiębiorstwa na podstawie ustawy z dnia 2 sierpnia 1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (art. 1 ust. 3, zd. 1)⁶⁰. Łyskowski zarzucał jednak głównemu twórcy tej ustawy Fryderykowi Zollowi i jednemu z jej komentatorów Alfredowi Krausowi, że niepotrzebnie „utrudniają rozwiązanie zagadnienia” ujmując zwalczanie nieuczciwej konkurencji z punktu widzenia podmiotowego prawa przedsiębiorcy⁶¹. Jego zdaniem prawa wynikające z zakazów ustawy stanowią część przedsiębiorstwa, wchodzącą w jego skład. „Przedsiębiorstwo — argumentował on dalej — obejmuje majątek osoby oraz wszystkie prawa, przywiązane do działalności przedsiębiorcy, a do tych praw należą również zakazy nieuczciwej konkurencji”⁶². Zgadzał się ze wskazanymi badaczami w tym punkcie, że wszystkie prawa służące przedsiębiorstwu są własnością przedsiębiorcy⁶³;

4) patent, zgodnie z brzmieniem rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych:

⁵⁹ Przedmiotem własności górniczej mogły być, zgodnie z art. 1 rozporządzenia Prezydenta RP, znajdujące się w swoich naturalnych złożach minerały, bliżej tam wymienione. Treść prawa własności górniczej stanowiło wyłączne prawo poszukiwania i wydobywania minerału wymienionego w dokumencie nadawczym (art. 70) w określonej przestrzeni. Przestrzeń tę prawo górnicze nazywało polem górniczym (art. 17), natomiast osobę uprawnioną — właścicielem pola górniczego. Państwo — na podstawie przysługującej sobie zwierzchności, przez akt administracyjny, udzielało wyłącznego prawa eksploatacji minerału osobie spełniającej przewidziane warunki, niezależnie od tego, czy była ona właścicielem nieruchomości, czy też nie. Obok własności nieruchomości powstawała więc tzw. własność górnicza; L. Górnicki, *Dobra nie będące rzeczami (inne dobra)*..., s. 243–244.

⁶⁰ *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, z objaśnieniami A. Krausa, F. Zolla, s. 49 i n.; por. E. Swoboda, *Die Neugestaltung der Grundbegriffe...*, s. 112.

⁶¹ *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, z objaśnieniami A. Krausa, F. Zolla, s. 55 i *passim*; podmiotowe prawo przedsiębiorcy uznawał też przytaczany przez Łyskowskiego H. Oppikofer, *op. cit.*, s. 136.

⁶² *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego*, tom I, zeszyt 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129–161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 54.

⁶³ *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*. Z objaśnieniami A. Krausa i F. Zolla, s. 58 i n.; por. H. Oppikofer, *op. cit.*, s. 143.

„Prawo to jest ściśle związane z przedsiębiorstwem i bez niego nie może być na nikogo przeniesione” (art. 9 ust. 2, zd. 2);

5) wierzytelności i długi, na które projekt wyraźnie wskazywał, chociaż one również należały do kategorii „rzeczy niezmysłowych”, chodziło bowiem wyłącznie o wierzytelności i długi powstałe z prowadzenia przedsiębiorstwa.

Referent tak oto komentował to przykładowe wyliczenie: „Można wspomniane powyżej prawa, służące przedsiębiorstwu, również uważać za przynależność majątku głównego przedsiębiorstwa. [...] W każdym razie te prawa wchodziły w skład przedsiębiorstwa jako część jego całości, w skład „własności” przedsiębiorstwa [...]. Jeżeli woli się mówić o »przynależności« tych praw do przedsiębiorstwa, to w niektórych przypadkach należy mówić o przynależności z prawa lub przynależności ustawowej, którą właściciel rzeczy głównej nie rozporządza [...]. Jeżeli się zaś, co mi się wydaje trafniejsze, uważa wspomniane powyżej prawa za część całości przedsiębiorstwa, to one oczywiście wchodziły w skład przedsiębiorstwa w tej postaci i w tej rozciągłości, w jakiej ustawa je uznaje [...]”. I dalej: „Nie jest wymagane, aby »właściciel« przedsiębiorstwa był właścicielem rzeczy zmysłowych, wchodzących w skład przedsiębiorstwa”⁶⁴. Takie ujęcie znajdowało swe potwierdzenie w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 marca 1928 r. o prawie lotniczym (Dz.U.R.P., Nr 31, poz. 294), według którego za przedsiębiorcę należało uznać osobę, która wykonywała żeglugę w przestrzeni powietrznej na własny rachunek, chociażby nie była właścicielem statku powietrznego (art. 59, w zw. z art. 44).

Zapewne z uwagi na występującą w obrocie gospodarczym i w języku potocznym personifikację przedsiębiorstwa, przypisywanie mu dokonywania czynności faktycznych i prawnych, projekt wyraźnie stanowił, że podmiotem przedsiębiorstwa jest jego właściciel czyli przedsiębiorca⁶⁵. W celu ułatwienia obrotu przedsiębiorstwo uzyskało jednak zdolność sądową i procesową: mogło pozywać i być pozywane, w związku z czym stroną w procesie stawał się właściciel lub właściele przedsiębiorstwa (art. 151 zd. 2). „»Przedsiębiorstwo« — wyjaśniał to ciekawe rozwiązanie referent — występuje jako strona w procesie, wskazując w skróceniu na właściciela lub właścicieli przedsiębiorstwa.”⁶⁶

Odpowiedzialność przedsiębiorcy projekt regulował w jednym artykule: „W braku przepisów odmiennych, właściciel przedsiębiorstwa odpowiada nie tylko majątkiem przedsiębiorstwa, lecz również majątkiem, który ma poza przedsiębiorstwem (majątkiem osobistym). W postępowaniu egzekucyjnym właściciel

⁶⁴ Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R.P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129-161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 54-55.

⁶⁵ Por. *Polska ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji*, z objaśnieniami A. Krausa, F. Zolla, s. 60.

⁶⁶ Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej. Podsekcja III prawa cywilnego, t. I, z. 3d. Ogólnego zbioru nr 51. *Kodeks Cywilny R. P. Księga Pierwsza. Przepisy ogólne. Uzasadnienie. Część druga (art. 129-161)*, opracował prof. I. Łyskowski, s. 55.

przedsiębiorstwa może zaofiarować do egzekucji w pierwszym rzędzie majątek osobisty” (art. 152).

Celem regulacji zawartej w pierwszym zdaniu tego artykułu była ochrona bezpieczeństwa obrotu. Miała ona przeszkodzić upadłości przedsiębiorstwa, kiedy przedsiębiorca był wypłacalny z majątku osobistego. Referent wskazywał jednocześnie, że w przedsiębiorstwie handlowym przepis ten mógł okazać się zbędny wobec gwarancji jawności takiego przedsiębiorstwa. Z kolei wskazana w zdaniu drugim tego artykułu kolejność zaspokajania wierzycieli, najpierw z majątku osobistego, zmierzała do ochrony warsztatu pracy, przy czym referent zakładał, że odpowiednia regulacja zamiast w tym projekcie może znaleźć się wśród przepisów o postępowaniu egzekucyjnym⁶⁷.

Projekt zawierał regulację dotyczącą przedsiębiorstwa niedozwolonego: „Niedozwolone jest przedsiębiorstwo, którego cel lub sposób działalności niezgodne są z przepisami prawa lub dobrymi obyczajami. Prokurator państwowy może do sądu wnieść o likwidację sądową takiego przedsiębiorstwa” (art. 150). Jako przykład takiego przedsiębiorstwa uzasadnienie projektu wskazywało przedsiębiorstwo mające na celu nadmierne podwyższanie cen przedmiotów powszechnej potrzeby oraz ułatwianie nierządu⁶⁸.

„Likwidacja przedsiębiorstwa odbywać się może odpowiednio według przepisów, obowiązujących dla likwidacji spółki” (art. 153). Specyficzna stylizacja tego artykułu, jak też pominięcie go w uzasadnieniu projektu wskazują, że tego zagadnienia referent jeszcze nie rozwiązał. Dotyczy to również wskazanej powyżej sądowej likwidacji przedsiębiorstwa.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że regulacje prawne dotyczące przedsiębiorstwa cywilnego zawarte w analizowanym projekcie były niewyczerpujące, mogły niekiedy wywoływać wątpliwości interpretacyjne, a ponadto nie zawsze odpowiadały one tendencjom znajdującym wyraz w ustawodawstwie polskim, jak w kodeksie zobowiązań z 1933 r., w tym zwłaszcza w odniesieniu do regulacji prawnej spółki (art. 546–591 k.z.), czy w aktach prawnych z zakresu prawa własności intelektualnej oraz w projekcie prawa rzeczowego z 1937 i 1939 r., który przyjmował szerokie ujęcie przedmiotu praw rzeczowych, określanych mianem „dobra”, przez co kodyfikatorzy rozumieli rzeczy zmysłowe i dobra majątkowe niebędące rzeczami (inne dobra). Do tej drugiej kategorii zaliczano również przedsiębiorstwo⁶⁹. Odpowiednie przepisy zaprojektowane przez Łyskowskiego nie odpowiadały w szczególności koncepcji prawa na przedsiębiorstwie Fryderyka Zolla, wyrażonej w ustawie o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji z 1926 r. Łyskowski ujmował przedsiębiorstwo jako *universitas iuris*, słusznie opierając je na wyodrębnieniu rzeczy zmysłowych i niezmysłowych, jednak odrzucał teorię praw podmiotowych przedsiębiorcy. Tymczasem od chwili wejścia w życie ustawy z dnia 2 sierpnia

⁶⁷ *Ibidem*, s. 55–56.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 53.

⁶⁹ L. Górnicki, *Dobra nie będące rzeczami (inne dobra)...*, s. 236–242.

1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji możemy mówić w polskim prawie II RP o istnieniu „prawa na przedsiębiorstwie” w znaczeniu władztwa nad przedsiębiorstwem, wyłącznego prawa do eksploatacji przedsiębiorstwa. Treścią prawa na przedsiębiorstwie było to, że moc pozyskiwania i utrzymywania klienteli uznana została przez ustawę, jako moc prawnie respektowanej wyłączności, z czym łączył się zakaz naruszania tej wyłączności, skierowany do wszystkich innych osób. Była to „własność na przedsiębiorstwie”, w odróżnieniu od „prawa do przedsiębiorstwa”, a więc prawo rzeczowe na przedmiocie, a nie tylko prawo obligacyjne do przedmiotu. Przedsiębiorstwo stanowiło tutaj przedmiot prawa podmiotowego i bezwzględne (*absolutes Recht, le droit absolu*), które można przyrównać do własności – „prawo do rzeczowych podobne”. Zoll skonstruował więc własność na przedsiębiorstwie jako na dobru niematerialnym, którego wartość istniała poza wartością rzeczy zmysłowych wchodzących w jego skład, a wyrażała się w „sile atrakcyjnej”, z jaką oddziaływało ono na klientelę⁷⁰. Projekt Łyskowskiego nie był więc tak oryginalnym dziełem, jak koncepcje kodyfikacyjne Zolla, wyrażone w uchwalonych już ustawach z dziedziny prawa własności intelektualnej i w projekcie prawa rzeczowego.

Enterprise in the draft of the general part of the Civil Code of the Republic of Poland of 1928–1932

Abstract

The subject of analysis are the legal regulations on enterprise in the draft of the general part of the Civil Code of 1928–1932, whose author (referent of the Codification Committee of Poland) was professor Ignacy Koschembahr-Łyskowski (1864–1945). The author of the article analyzes the overall objectives of the draft of this part of the Code, which was based on a rejection of the idea of individual rights and was difficult to reconcile with the majority of drafts of Codification Committee of the Second Republic of Poland. He indicates that enterprise was placed in the provisions of the general part of the Code relating to legal items, based on a broad concept of legal items and the subject of rights in rem. In the French court judiciary referent Łyskowski noticed a tendency to treat the general relations of monetary value, which a person finds himself, as a property, which could be the subject of property, considered by the doctrine as the *universitas iuris*. This was to be confirmed also in the Austrian legislation. The referent constructed enterprise as the property of entrepreneur,

⁷⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, jak też kodeks handlowy z 1934 r., realizowały podstawową myśl Zolla, iż firma, znaki towarowe i inne oznaczenia przedsiębiorstwa były tylko środkami, za pomocą których miano chronić inne dobro, tj. przedsiębiorstwo. Prawa do firmy, znaków towarowych i innych oznaczeń stanowiły tym samym jedynie uprawnienia, emanacje prawa podmiotowego na przedsiębiorstwie, to jest rozszczenia z tego prawa wynikające, a nie odrębne prawa podmiotowe. I tak, rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych zawierało zakaz zbycia znaku towarowego bez przedsiębiorstwa (art. 185 i art. 174), zaś kodeks handlowy zabraniał zbycia firmy bez przedsiębiorstwa (art. 34 i art. 39–53 k.h.); L. Górnicki, *Koncepcja prawa na przedsiębiorstwie...*, s. 220; *idem*, *Prawa na dobrach niematerialnych*, [w:] *Synteza prawa polskiego...*, s. 387.

and as the property which explicitly refers to differentiation of enterprise in civil law, the essence of which could not depend solely on business activities of entrepreneurs and on enterprise in commercial law. The author of the article argues that the legal regulations on civil enterprise included in the analyzed draft were not exhaustive, could sometimes cause problems of interpretation, moreover did not always suit the trends expressed in the legislation of the Second Republic of Poland.

Das Unternehmen im Entwurf des Allgemeinen Teils des Zivilgesetzbuches der Republik Polen aus den Jahren 1928–1932

Zusammenfassung

Gegenstand der Überlegungen sind die rechtlichen Regelungen betreffend das Unternehmen in dem Entwurf des Allgemeinen Teils des Zivilgesetzbuches aus den Jahren 1928-1932, dessen Autor Prof. Ignacy Koschembahr-Lyskowski (1864-1945), Redner der Kodifikationskommission der Zweiten Polnischen Republik, war. In dem Beitrag wurden die allgemeinen Grundsätze dieses Entwurfes analysiert, der auf der Ablehnung der Idee der Personenrechte begründet wurde, einer Idee, die sich schwer mit der überwiegenden Zahl der Entwürfe der Kodifikationskommission der Zweiten Polnischen Republik vereinbaren ließ. Er weist darauf hin, dass das Unternehmen in den Vorschriften des allgemeinen Teils des Gesetzbuches betreffend Sachen platziert wurde, der auf einer breiten Auffassung einer Sache und des Gegenstandes der Sachenrechte basierte. In der französischen Rechtsprechung hat der Redner Lyskowski die Tendenz erkannt, die Gesamtheit der geldwerten Verhältnisse, deren Partei eine Person ist, als Vermögen zu betrachten, das Eigentumsgegenstand darstellen kann, das durch die Lehre für universitas iuris gehalten wird. Auch in der österreichischen Gesetzgebung sollte das seine Bestätigung gefunden haben. Der Redner gestaltete das Unternehmen als Eigentum des Unternehmers, als ein Vermögen, was deutlich an die Unterscheidung zwischen dem Unternehmen laut Zivilrecht, dessen Wesen ausschließlich in der Tätigkeit des Unternehmers nicht liegen konnte, und dem Unternehmen laut Handelsrecht anknüpft. Der Verfasser beweist, dass die rechtlichen Regelungen des analysierten Entwurfes betreffend ein Unternehmen nach bürgerlichem Recht nicht ausreichend waren, manchmal zu Auslegungszweifeln führen konnten und darüber hinaus nicht immer den Tendenzen entsprachen, die in der polnischen Gesetzgebung der Zweiten Polnischen Republik ihren Ausdruck fanden.

Keywords: general part of the Civil Code, enterprise, universitas iuris, broad notion of legal items and the subject of rights in rem, property.